

**ЗА НЯКОИ ЛИНГВОСТИЛИСТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ
НА „ОДАТА ЗА СОФРОНИЙ“ (1813)
ОТ ДИМИТЪР ПОПСКИ В КОНТЕКСТА
НА ФОРМИРАНЕТО НА ПОЕТИЧЕСКИЯ ЕЗИК
В ПЕРИОДА НА ПЪРВИТЕ СТИХОТВОРЦИ**

Найда Иванова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**ON SOME LINGUO-STYLISTIC SPECIFICITIES
OF “ODE TO SOFRONIJ” (1813) BY DIMITAR POPSKI,
AS DISPLAYED IN THE FORMATION OF THE POETIC
LANGUAGE OF THE EARLY REVIVAL POETRY**

Nayda Ivanova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

In this article, one of the first poems belonging to the poetry from the period of the Bulgarian Revival, namely, *Ode to Sofronij* (1813) written by Dimitar Popski is analyzed. The objective of the investigation is to clarify the specificities of the paratextual elements, the themes and the structure of the poem, its genre characteristics, as well as outlining the poetic techniques, as embedded into the text.

Key words: Dimitar Popski, *Ode to Sofronij* (1813), syllabic poetry, Revival poetry

Началото на българската възрожденска поезия се свързва с поколението на първите стихотворци силабици, сред които се нарежда и Димитър Попски с неговото засега единствено известно поетическо произведение под заглавието „Ода за Софроний“ (1813). За биографията и творчеството на автора са се съхранили оскъдни данни (срв. хипотезите, анализирани от Р. Радкова, всяка от които съдържа определени противоречия – Радкова 1980). Включително липсва яснота и по установяването на оригинала на творбата и нейните преписи. В момента са

познати вариантът, издаден в *Дунавски лебед*, бр. 54 от 10.10.1861 г. от Г. С. Раковски, и ръкописът, съхраняван в НБКМ (БИА, арх. ед. П. В. 5877), публикуван от Б. Ст. Ангелов (за който ученият не е сигурен дали е оригиналът, или е ранен препис) (Ангелов 1970). Също така предмет на анализ е и връзката на стихотворението с текста на прокламация към българския народ със сходно съдържание, за която е изказано предположение (без сигурни фактографски основания), че също е написана от Д. Попски едновременно с „Одата за Софроний“, т.е. на 23 март 1813 г. (Райков, Конобеев 1971: 90).

1. Цели на изследването

В настоящата работа при прилагането на методите на съвременната лингвистична стилистика, лингвистична прагматика и лингвистика на текста се вземат предвид и особеностите на реторическата, включително и поетическата култура от края на XVIII и началото на XIX в. За характеризирането на разглеждания тук текст се използват няколко критерия, свързани с установяването на:

- (а) особеностите на паратекстуалните прозаически компоненти
- (б) тематично-съдържателната структура и композиционното разположение на отделните тематично-съдържателни компоненти, а също така – тяхната лингвопрагматична и стилова специфика
- (в) стиховата и стихотворната структура на текста
- (г) жанровата характеристика на „Одата за Софроний“.

Приемаме, че за постигането на целите на работата е необходимо установените според посочените критерии особености да бъдат разгледани в тяхното взаимодействие.

Също така правим уговорката, че получените резултати следва да се допълнят и от специално изследване на езика на „Одата за Софроний“, което тук няма възможност да бъде включено¹.

2. Паратекстуални компоненти

В цялостната структура на текста особено място заемат два типа прозаически паратекстуални компоненти.

(А) Първият тип се явява преди и след основния текст – (а) в началото се посочва адресатът на посвещението – Софроний Врачански; (б) в края авторът се самоидентифицира, определяйки се като духовен син на Софроний, и посочва своето име и роден град.

¹ В настоящия анализ използваме изданието на Б. Ст. Ангелов.

(а)	(б)
<u>Его</u>	<u>Вашего преподобія</u>
<u>преподобію</u>	<u>Милостиваго моего благодетеля</u>
Господинъ	<u>и отца</u>
отцѣ епископѣ врачанскомѣ	сынѣ духовный
Софронію,	Диміеръ Попскій
<u>милостивѣйше[м]ѣ моемѣ</u>	отѣ Травна
<u>благодетелю</u>	
<u>и отца,</u>	
искреннѣйшее приношеніе.	

Сегмент (а) представя безглаголно изречение, в което са употребени конвенционализирани обръщения за изтъкване на авторитета и високия социален статус на обекта на възхвалата – книжни лексеми и изрази (*его преподобіе, Господинъ, епископъ врачанскій*), включително и прилагателни в превъзходна степен (*милостивѣйше[м]ѣ, искреннѣйшее*). От гледна точка на автора Софроний е характеризиран като *милостивѣйшій благодетель и отецъ*. „Високият“ стилев регистър включва и активирането на фигурата хомеотелевтон, изразяваща се в последователното повторение на окончанията *-у/-ю, -ому/-ему* за дат. пад. във функция на непряко допълнение за означаване на директивност².

В сегмент (б) се променя комуникативната перспектива на изказа – възхваляваното лице се поставя в позиция на събеседник, срв. (а) *Его преподобію* – (б) *Вашего преподобія*. Тук образът на Софроний в лексикално отношение е изграден по почти идентичен начин, както в сегмент (а): *милостивый благодетель и отецъ*. Същевременно посочената именна синтагма се явява с променена синтактична функция на квалификатор в родителен падеж по отношение на синтагмата *сынѣ духовный*, с която се самоназовава авторът. Това обуславя повторението на родителните окончания *-я, -а, -аго, -его*, имащи аналогична ритмизираща функция както дателните във встъпителната прозаическа част (а).

² Посочените дативни форми се съгласуват с отглаголното съществително *приношеніе*. Освен основното значение („дѣйствиѣ приносящаго“) (РЦСРЕ 1947: 479) въпросната лексема има и значение, еквивалентно на лексемата *принось*, а именно: „То, что принесено или поднесено кому либо, въ знакѣ уваженія или по какому либо случаю, поднесеніе подарковъ“ – с пример и от *Дѣян. XIV* (РЦСРЕ 1947: 17). Може да се предположи, че именно на базата на второто значение в дадения контекст се реализира и терминологичното значение на *приношеніе*, за което по-късно се утвърждава терминът *посвященіе*.

Следователно паратекстуалните компоненти (а) и (б) съдържат елементи, съответстващи на бароковите и класицистичните конвенции, свързани с езиковата, стиловата и графичната стилизация на жанра на прозаическото посвещение, сред които следва да се изтъкне и характерното геометризирано оформяне на разглеждания тип паратекстове. Въпросните два компонента образуват бароковата рамка на поетическата творба.

(Б) Вторият тип паратекст представят пет относително подробни прозаически коментара под линия с преобладаващо историческо съдържание, като например бележката към стих 5, съдържаща сведения за съдбата на синовете на Иван Александър и тяхното поражение от Мурад (срв. също бележките към стихове 12 и 52). При поясненията към стихове 5 и 12 се изтъква, че са от историята на България (*Б. історіи*, съответно – *Изъ Б. Історіи*), т.е. че са почерпани от неконкретизиран източник.

Бележките под линия включват и легендарно съдържание – срв. например коментара към стих 51, където се съдържат и твърдения с етнографски характер (за низвергнатите в Янтра идоли на Коледа и Лада)³.

Във връзка с това заслужава внимание обстоятелството, че освен правописните специфики, по съдържание и език коментарите в публикацията на Раковски са почти идентични с техните съответствия, поместени в изданието на Б. Ст. Ангелов. Единствено изключение представя пояснението за названието *библиоѿека*, което липсва в пе-

³ Въпросното съдържание (което е противоречиво във фактографско-хронологично отношение) не се открива в историческите съчинения, разпространявани в българските книжовни среди. Всъщност за някои особености на езическите вярвания в Киевска Рус пише Дмитрий Ростовски в известно и на българските книжовници съчинение – *Летопис*, част III, като например описанието на хвърлянето на идола на бог Перун в Днепър (цитирайки Н. Стриковски) (Дмитрий Ростовски 1849: 43 – 45).

Същевременно от 20-те години на XIX в. някои руски учени и писатели, като И. П. Липранди, А. Ф. Велтман, В. Г. Тепляков, както и Ю. И. Венелин, започват да проявяват значителен интерес към културното и историческото развитие на България, отделяйки внимание и на езическите вярвания и обичаи на българите (Вацуру 2004). От посочената проблематика живо се интересува и Г. С. Раковски, който в *Замечания към Горски пътник*, както и в други свои етнографски и фолклорни съчинения на няколко пъти споменава и коментира А. Ф. Велтман. В този смисъл не би било изключено етнографските коментари в „Одата за Софроний“ да са повлияни и от някои публикации, свързани с началната фаза от формирането на българската етнографска наука.

чатния вариант на Раковски, докато във варианта на Б. Ангелов е недовършено и със задрасквания.

Следователно паратекстуалните единици от тип (А) отразяват уменията на автора за стилизация на бароковите компоненти на текстовете цялости, изпълняващи композиционната функция на рамка на поетичната творба. На свой ред вторите от тип (Б) (които принципно не се срещат в ранната българска поезия) по-скоро изтъкват филологическите аспекти на текста. Подобна практика може да е резултат от достъпа на автора на творбата до чужди образци на одическата поезия, но също така е възможно коментарите да са добавка към по-късен препис (или съответно – по-късни преписи) на произведението.

3. Тематично-съдържателни, стилово-жанрови и лингвопрагматични особености на поетическия текст

В тази част от работата се прави опит да се обособят съставлящите я текстови компоненти с оглед на техните тематично-съдържателни, стилови и жанрови особености.

По отношение на композицията и общата концепция на „Одата за Софроний“ заслужава внимание липсата на встъпителна част, мотивираща значимостта на темата на стихотворението, което представя отклонение от правилата за съставяне на похвални текстове.

3.1. Директно и лаконично, в стила на средновековните хроники, който изключва вербалното експлициране на гледната точка на автора, се описва падането на България под османско владичество (стихове 1 – 12). В рамките на историческата тема се изтъкват три съдържателни компонента – несъгласието между синовете на българския цар, представени като трима братя, които не могат да си разделят царството и враждуват помежду си; тяхното поражение от Мурад (*Амьратъ*); унищожаването на българската държава – изчезването на нейната слава, изгарянето на царските и архиерейските домове и на книгите, избиването на духовенството и аристокрацията.

По своите лексикални особености първият съдържателен фрагмент е сходен с историческите съчинения, разпространявани през разглеждания период (срв. наличието на названия и устойчиви изрази, свързани с означаването на социални структури и социален статус, воденето на военни действия и под.: *царство* 2,7; *Царски, архіерейски дома* 11, *Чинъ духовній и властелинскій* 12; *бранъ* 3, *оружіе поднимаютъ* 3, *полки свои оустраютъ* 4. На свой ред унищожаването на държавата се концептуализира метафорично на базата на персонификация, чрез реализацията на различни сценарии, свързани с категори-

ята „смърт“ – погребване: *Слава и дѣянїя вся подѣ меча Мѣратова погребенна* 9, загиване и удавяне: *На вѣки погинѣла, какѣ въ нѣдрахъ моря оутопленна* 10. Хиперболично е представено и времето на траене на посоченото състояние като вечно: *на вѣки погинѣли* 10. Също така и названието на оръжието на завоевателя – *мечъ Мѣратовъ* – служи за означаване на турската войска вследствие на номинационен пренос, базиран на синекдоха: *Слава и дѣянїя вся подѣ меча Мѣратова погребенна* 9.

Същевременно в стихове 11 – 12 се актуализира и фигурата синтактичен паралелизъм: *Царски, Архїерейски доми и книги изгоренны, / чинъ дѣховнїй и властелинскїй изсеченны*.

За изтъкването на ключовото значение на враждата между тримата братя като причина за гибелта на царството е използвана и алитерація (срв. повторението на консонантната група *бр*): 3 *Братъ братъ бранъ оръжіе поднимаютъ*.

Като цяло в първия съдържателен фрагмент липсва характерната за историческите жанрове конкретика – не се споменават имената на българския владетел и на неговите синове, нито датите или местата на битките, като редица факти се допълват в историческите коментари под линия⁴. В част 3.1. акцентът се пренасочва от събитийните детайли към тяхното философскоисторическо осмисляне в поетична форма.

3.2. Условно може да се приеме, че авторът влиза в ролята на проповедник във втория съдържателен компонент (стихове 13 – 25). Като цяло в него се променя гледната точка – говорещото лице активира форми за 1 л. мн. ч., изтъквайки общността си с адресата, с цел да привлече вниманието на реципиента.

⁴ Във връзка с това се наблюдава известна разлика в представянето на отношенията между синовете на Иван Александър в поетическия и в коментарния текст. В бележката под линия е отразено тълкуването в духа на Паисиевата и на Раичевата традиция за възникването на враждебни отношения между *двама* (курсив мой – Н. И.) от синовете на Иван Александър – Иван Срацимир и Иван Шишман, след първата обща победоносна битка на братята срещу Мурад, в която загива третият споменат брат – Асен. В „Одата за Софроний“ се говори за „несогласието“ между *тримата* братя (курсив мой – Н. И.). Подобна интерпретация в най-голяма степен би могла да се базира на *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1759²) от Андрия Качич Миошич, в който се съдържа версията за убийството на Асен от Срацимир: *Ovi kralj <Šišman> imade težak rat s Stražimiro, bratom svojim po otcu, jer sakupivši vojsku posla je u banovinu Stražimirovu i prid ņom posla svoga brata Aseŋu, koga dočekavši Stražimir s velikom naglostju udari na ņega, vojsku mu razbi i isiče žestoko, u komu boju pogibe i Aseŋa, brat ņegov* (Качич Миошич 1964: 231 – 232).

Авторовата теза е представена на базата на експресивното въздействие на евангелското слово (стихове 13 – 18), както и чрез активиране на елементи на убеждаващия дискурс в съответствие с реторическите правила, характерни за проповедната проза от разглеждания период (стихове 19 – 25).

В първата част от откъса 3.2. авторът изгражда алегорична представа за обществените отношения между водача, народа, неговите бранители и неприятели. Тя се основава на познатия сценарий за пастира, който пасе стадото, докато кучетата го пазят от враговете. Робският живот на българите се изобразява чрез структурирането на противоположния сценарий: *Пастири овци ни пасятъ, пси вълковъ не обраняютьъ, / Стадо не ъмножаютъ, паче же сами похищаютъ. / Оувы! намъ овцамъ. тѣ насъ стригятъ, млеко доютъ, / Тѣмъ надоволни, кровъ источаютъ и овци поядаютъ* 15 – 18. В дадения контекст алегорията функционира с двойствена семантична структура – от една страна, възприемателят разпознава евангелската притча за добрия пастир (Йоан 10: 1 – 16), а от друга страна, тълкува ключовите понятия и в техния светски, конкретноисторически смисъл.

Заслужава внимание прилагането и на други реторически похвати, обхващащи елементи от различни езикови нива. Така например в синтактично отношение целият откъс е изграден на базата на синтактичния паралелизъм. На фонетично ниво чрез повторение на консонантната група *пс* в корените *пас-* и *пъс-* (*пас-тири*, *пас-ут*, *пс-и*) допълнително се акцентира върху двата ключови образа с противоположна конотация – на пастира и псетата, в тяхното фигуративно значение. Същевременно се употребяват и два прагматични маркера, характерни за жанра на бароковия плач – *горе!* 13 и *оувы!* 17, чиято ексclamативна функция по отношение на съответното референциално съдържание създава ефект на известно отклонение от бароковия модел за концептуализиране на емоциите. Така например изразът *Оувы! намъ овцамъ* 17 се характеризира по-скоро със саркастично-публицистична маркираност. На свой ред възклицанието *Горе намъ и тѣмъ кой подѣ тѣрскаго ига обрѣтаются* 17 насочва към актуалния исторически момент, доколкото отразява характерната за епохата общобалканска насоченост на освободителните програми на народите от региона (Димитров 1979: 392 – 393).

В стихове 19 – 25 алегоричното изображение на робското състояние се надгражда концептуално чрез представянето му и като последствие от определена причина – животът на българите се определя като жестоко наказание, дадено от Бога, за техните грехове и несъгла-

сие. В този контекст въвеждането на интерогативен речев акт цели да се активира вниманието на реципиента (*Но жестокоє сїе наказанїе, естѣ намѣ отъ бога, / За грѣхи и несогласїе наше, продолжается до кога 19*).

В поетическа форма в съответствие с християнските социални и етически представи категориите „наказание“, „Божия милост“ и „благод“ се осмислят с оглед на актуалното състояние на обществото: божиято наказание е за онези, които не милеят за своите царства, за горделивите, както и за живеещите в леност (безразличие, апатия). Утвърждава се тезата, че като творец на вселената Бог не наказва вечно. Съвместяването на привидно изключващите се категории „наказание“ и „избавление“ (включително и в темпорален план: *на вѣки погинѣли 10 – не вѣчно наказветъ богъ 23*) се основава на представата за същността на божията милост (*милостивый отецъ*) и божията благод⁵. Вторият съдържателен компонент завършва със заключението: *Благостъ его (= на Бога) и о насѣ печется, якъ о маломѣ червѣ забывль 25*.

Доколкото втората част от въпросния компонент 3.2. има проповедно-аргументативен характер, и с оглед на съдържанието използването на тропи е редуцирано и сведено до цитираното по-горе сравнение: *печется, якъ о маломѣ червѣ*. Същевременно се наблюдава активиране на граматични средства за изразяване на причина и цел – срв. употребата на предлога за: *Но жестокоє сїе наказанїе, естѣ намѣ отъ бога, / За грѣхи и несогласїе наше ... 19 – 20; За пороки не вѣчно наказветъ богъ, вселенный творецъ 23*; формата за инфинитив: *Богъ воорѣжилъ ихъ, тѣми наказатъ нерадѣющихъ 21*.

⁵ Обикновено тълкуването на робството като божие наказание в „Одата за Софроний“ се разглежда като заимствано от Паисий (Райков, Конобеев 1971: 92). Би могло да се добави, че тезата, изложена в стихове 19 – 25, е твърде сходна в концептуално отношение и с начина на интерпретация на божията милост в *Посланието към българския народ от септември – октомври 1810 г.* на Софроний Врачански. Използвайки библейски цитати и аналогии (срв. мотото, представящо цитат от Лука 1:54, позоваванията на *Стария завет*, свързани с божията промисъл за боговъзлюбения еврейски народ), Софроний представя историческата съдба на българите в *Посланието* по сходен начин с аналогичния текстов фрагмент в „Одата“: *Такъ наши предади били согрѣшили предъ бѣа инемали междѣ себе любовь несогласїе того ради предаде ихъ бѣ въ рѣцѣ ненавистныхъ и мерзкихъ враговъ, и стосме били толико години подъ нестерпимое мѣчителство. ето погледналь Бѣ нанасѣ смиренныхъ и бѣднихъ погледналь онъ двамъ онъ щоса недокраи прогнѣвава нито вовѣки враждѣва погледналь натебѣ обѣднаа Болгарїа погледналь и востаналь като шѣмень [... ?] вѣино ипоразиль двиманите твои* (Конобеев, Шатохина 1968: 365 – 366).

3.3. Едва следващият, трети текстов компонент представя същинската одическа част на стихотворението, която логически се свързва с предходната – последният стих 25 от 3.2. и първият от 3.3. – стих 26, са два 16-стишника, образуващи сложно съставно с подчинено изречение за цел със съюзна връзка *да бы* и граматична рима между полустишията на двата съседни стиха: *Благостъ его и о насъ печется, якъ о маломъ червь не забыль, / Да бы въ темнотъ гвбится, не навеки насъ освдилъ.*

В стихове 27 – 38 се усложнява прагматичната перспектива. Както в предходната част 3.2, тук се употребяват форми за 1 л. мн. ч. (с цел представяне на говорещото лице и възприемателите като една общност), но също така се актуализира и още един адресат – обектът на възхвалата. По този начин в речевата ситуация на текста се обособяват два адресата, които не са директни участници в съответния речев акт и същевременно са в различни статусни отношения спрямо адресанта (*За облаковъ слонце еднѣ лъчѣ на насъ испъщаеть, / Богъ милость свою намъ, Владико являеть, / Онъ тебѣ избралъ, отче, намъ пастирь и учитель / О двѣ шахъ нашихъ пекѣщагося, и добрый рачитель. 27 – 30*). Именно в рамките на тази комуникативна схема се активира стиловият регистър на похвалата.

Образът на Софроний е изграден чрез разнообразни реторически похвати. Така например, утвърждавайки, че Бог е избрал Софроний да бъде пастир и учител на българите, грижещ се за душите им, както и техен доброжелател (стихове 29 – 30), с употребата на лексемата *пастир*, която е ключова и за компонент 3.2., авторът изгражда номинативна мрежа. Поради повторението на названието на съответния денотат в различни части на текста неговата пълна семантична структура се формира на макротекстово ниво. По този начин чрез посочения реторически похват образът на Софроний е съотнесен с образа на пастира от евангелската притча и същевременно – идентифициран като призвания водител на българския народ в дадения исторически момент. Значимостта на българския епископ е изтъкната и чрез използването на светлинни метафори. Понятието „божия милост“ (което в сегмент 3.2. се тълкува като силата, която определя историческата съдба на народите, включително и на българите) тук е представено метафорично като слънце, а Софроний – като негов лъч, в контраст на робството, изобразено като тъмнина, в която народът се е изгубил: *Да бы въ темнотъ гвбится, не навеки насъ освдилъ. / За облаковъ слонце еднѣ лъчѣ на насъ испъщаеть, / Богъ милость свою намъ, Владико являеть 26 – 28.*

Същевременно мисията и ролята на Софроний са представени чрез алюзия с евангелския разказ за риболова на Петър и призоваването на първите ученици (срв. Лука 5:1 – 11, също така – Марко 1:17, Матей 4: 19): *Мрежією своєю вержя, изъ далече оловляешъ, / Всѣхъ вѣрныхъ въ царство небесное исправляешъ* 33 – 34. По значимост учението на българския епископ е сравнено с учението на Теофилакт и на Патриарх Евтимий: *По Теофилакта толкователя святого евангелія / И Ефѳиміевимъ оуподобилися твои оученія* 37 – 38.

За изображението на славата на Софроний е използвана хипербола, в чиято езикова реализация се прилагат и определени фоностилстични похвати, като например повторение на звукови комбинации, както и употреба на различни граматични форми на една и съща лексема: *Имя твое заграмѣло и бѣдетъ грѣметъ во вѣки вѣковъ* 35. На свой ред алегоричната визия на увенчаването на Софроний, основаваща се на символното значение на венеца, се осмисля в дадения контекст едновременно като акт със светска (конкретноисторическа), както и с религиозна значимост, чието изображение включва и персонафицираното представяне на България: *Болгарія тебѣ венець плете, а на небеси вже готовъ* 36.

Стихове 39 – 43 са образец на финална част от панегирично стихотворение, доколкото съдържат парафразирани формули за дълголетие, здраве, както и пожеланието Софроний да продължи своите усилия в грижа за обществото: *Зато долженствемъ ный о тебѣ молитъ бога, / Да тя поживитъ, владико, на лѣта многа, / Глябокими стар[и]нами, и здравіемъ да тя обогатитъ. / На многа лета Болгарію пасти да тя достоитъ. / Долго да бѣдемъ твоимъ оученіемъ наставаемы.*

Би могло да се приеме, че чрез посочените стихове възхвалата придобива завършен вид. Подобен извод обаче не би могъл да бъде категоричен, ако се обърне внимание на стих 39, в който се формулира нетипичен, подчертано усложнен директивен речев акт: *Зато долженствемъ ный о тебѣ молитъ бога...* Говорещото лице и възприемателите се обръщат към Софроний и утвърждават, че отправят към себе си задължението (изразено чрез перформативната глаголна форма *долженствемъ*) да се молят за него. Пропозиционалното съдържание на изказа е представено от глагола *молитъ*, чрез който се активират културните знания на реципиента за молитвата – нейното съдържание, начин на осъществяване и значението ѝ за вярващия човек.

Така зададената прагматична схема има ключово значение за структурирането на следващия текстов сегмент 3.4., в който възхваля-

та на Софроний преминава във възхвала на славното минало на българския народ, както и в изображение на визията за неговото непосредствено бъдеще. Въпросният откъс е поетическа стилизация на патриотичен апел, чието съдържание е предадено като парафраза на съдържанието на молитва.

От една страна, стихове 45 и 47 поддържат представата, че молитвеното съдържание е свързано със Софроний (срв. употребата на второллични глаголни и местоименни форми: *По желанію да възриши на Болгаріи лъча освѣщающа 45, При животъ твоємъ да прилѣтитъ северный орель 47*). От друга страна, въпросните стихове се редуват със стихове 44, 46, които в съдържателен и тематичен план се отнасят до бъдещето на България. По този начин стихове 45 – 47 представят своеобразен преход от тематично-съдържателния компонент 3.3. към 3.4.

3.4. Патриотичен призив към българския народ

Четвъртата част на стихотворението се състои от стихове 44, 46 и 49 – 65, по-голямата част от които (с изключение на стихове 62 – 65) са оптативни конструкции от типа *да + третолична глаголна форма*, образуващи градация. Молитвеното съдържание на фрагмент 3.4. най-често е било предмет на анализи и коментари поради представената в него визия за въоръжено въстание на българския народ. По тази причина тук няма да бъде обговорено подробно.

Като основно средство за постигане на емоционално-експресивни и логически акценти са използвани различни видове тропи.

Светлинната метафорика, която в сегмент 3.3. служи за характеризирането на Софроний, тук (отново на базата на контраста) се актуализира по отношение на концепти и категории, свързани с развитието на българското общество (срв. *По желанію да възриши на Болгаріи лъча освѣщающа; / Да ся отъ гонитъ мгла далече, надъ ней пребывающа 45 – 46; Престоль архіерейскій паки да блеснетъ 53*). Наблюдава се и персонификация на определени ономастични обекти – Русия е изобразена чрез хералдическия образ на орела (47 – 48); Янтра – като разкриваща съкровището на цар Михаил, което е засипала с пясъците си (49 – 50) и под. В стихове 58 – 59 лексемите *десница* и *рука* развиват вторично значение на базата на синекдоха, свързано с изграждане на представата за българските въстаници като единно цяло: *Десниця свою на врага да вооръжатъ. / Всякъ вооръженною ръкою и волею за вѣра да ѿмре 58 – 59*. Съответно в стихове 57 и 59 се наблюдава анафоричната употреба на обобщителното местоимение *всякъ*: *Всякъ оуслишай, ко того гласа да бѣжитъ 57; Всякъ вооръженною ръкою и*

волею за вѣра да ѿмре 59, с което се изтъква всеобхватността на народното въоръжено движение. И в този сегмент се явява венецът като символ на славата, с което се осъществява семантична връзка между 3.3. и 3.4. на макротекстово ниво: *Слава отъ людей, отъ бога венець да преме* 60.

И в разглеждания сегмент чрез алитернация се поставят допълнителни смислови и емоционално-експресивни акценти в предаваното съдържание (срв.: *Да явитъ колокола, что перво въ Терново зазвонгль, / И во время Иоанна Патриарха громко возгръмель* 51 – 52).

На финала на прокламацията авторът отново се обръща към Софроний, изразявайки пожелание да не престава да се моли за българите: *Ты же, владико, не престай о насъ молитвы творити* 62. Същевременно се отправя призив към всички участници в речевата ситуация на текста да се помолят на бога: *Вкыпъ и мы съ тобою рѣцъ къ немѣ прострѣмъ* 63. Говорещото лице заедно с възприемателите и с обекта на възхвалата формулира директивен речев акт с цел да се постигне реакция във вид на действие, изразяващо се в изпълняване на молитва.

Така след представянето на съдържанието на молитвата (в която е интегрирана една политическа прокламация) по-нататък се изобразява колективна просителна молитва – чрез описание на определени паратекстуални детайли, като простиране на ръцете (*Вкыпъ и мы съ тобою рѣцъ къ немѣ прострѣмъ* 63), падане ничком, отправяне на „топли“ молитви (*Припадемъ къ немѣ и теплія молитвы возслѣмъ* 64), плач, изобразен чрез номинационен пренос, базиран едновременно на хипербола и метонимия (*Къ немѣ же потоки слезныя проліемъ* 65), с трикратно изтъкване, че молитвата е отправена към Бога (*къ немѣ*) в стихове 63 – 65)⁶. Стихове 62 – 65 представят кулминация на целия текст.

В концептуално отношение част 3.4. съдържа сходства, но и съществени различия в сравнение с идеите на Софроний Врачански в неговите послания към българския народ – първото, датирано не покъсно от 21 март, а второто от септември – октомври 1810 г. (Конобеев, Шатохина 1968: 357 – 358, 362 – 370). И по отношение на жанровата си характеристика откъсът представя оригинална симбиоза между молитва и политическа прокламация.

⁶ Последната спомената особеност повторно акцентира върху идеята, формулирана във фрагмент 3.2., за божията милост и благост като притежаваща силата да избави от робското състояние тези, които се разкаят.

3.5. Финалният текстов сегмент на „Одата за Софроний“ 3.5. (стихове 66 – 71) отразява поетическата култура на автора⁷.

Както беше посочено по-горе, в прозаическото встъпление авторът определя текста си като *приношеніе*, т.е. посвещение. На свой ред в стихове 66 – 68 се съдържат допълнителни металитературни наблюдения: *Посемъ сихъ малихъ моихъ опытовъ, / Состоящихъ изъ краткихъ стыховъ, / Подношия ихъ вашему преподобию*. Авторът характеризира своето съчинение като „опит“ и като „стихове“, т.е. като нов за българската книжовна среда начин на писане на поезия.

⁷ За да могат да бъдат анализирани металитературните формулировки в този откъс, е необходимо да се направи кратка характеристика на стиховата и стихотворната структура на произведението. „Одата за Софроний“ съдържа 71 „дълги“ стиха (от 12 до 20 срички).

Същевременно следва да се изтъкне, че в сравнение със зрялата източнославянска „виршова“ поезия на макротекстово ниво тенденцията към изосилабизъм се проявява по различен начин. Установява се повторение на равносрични стихове, съставени от различен брой срички, които образуват специфични комбинации в рамките на отделните пет текстови сегмента. Те се комбинират съседно, през един, два, или повече стихове:

3.1.: Стих 1 – 12: 17/14/12/14, 21/21/20/20/19/16 / 16/13;

3.2.: Стих 13 – 25: 18/12/16/16, 13/17/17//19//16/13/18/18/19;

3.3.: Сихове 26 – 43 + 45, 47: 16/16/13/14/16/18/15/18/13/18/19/19/18//14/13/13/16/16 + 20, 15;

3.4. Стихове 44, 46 + 49 – 65;

18, 16 + 17/16/16/16/12/12/12/12/13/13/15/13/12//16/14/14/12;

3.5. Стихове 66 – 71: 10/9/12/14/14/13.

Единствената последователно реализирана особеност на силабическата поезия е граматичната рима в клаузулата, която може да бъде женска, мъжка или дактилна, съответно – пълна или непълна.

Във връзка със стихотворната структура на текста заслужава внимание и наличието на разнообразни похвати за вътрешностихова и междустихова ритмизация, които се активират извън клаузулата и са характерни и за прозаическите жанрове от епохата – повторение на граматични морфемни, словообразователни суфикси, синтактичен паралелизъм и под. Те могат да се явят в рамките на стиха, съответно – между два съседни стиха, да маркират началото и края или да обособят първото полустишие. Срв. например:

Пастури овци ни пасятъ, пси вълковъ не обраняютъ, / Стадо не множатъ, паче же сами похищатъ; / Оувы! Намъ овцамъ. Тъ насъ стригутъ, млеко доютъ, / Тъмъ недоволни, кровь источаютъ, и овци поядатъ 15 – 18; *Мрежією своєю вержя, изъ далече оловляешъ, / Всъхъ вѣрныхъ въ царство небесное исправляешъ*; 37 – 38; *Посемъ сихъ малихъ моихъ опытовъ, / Состоящихъ изъ краткихъ стыховъ, / Подношия ихъ вашему преподобию* 66 – 68 и под.

По-неясно е значението на атрибутивните части на изразите *малки опити* и *кратки стихове* (в мн.ч.). Първият израз би могъл да означава, че първоначално авторът е съставил няколко самостоятелни „малки“ текста, които е обединил при окончателната редакция. На свой ред трудно би могло да се приеме, че второто определение *кратки стихове* се отнася до броя на сричките (в силабическата поезия кратки са 6-сричните, 8-сричните стихове). Въпросното определение не би могло да се отнася и до общия брой на стиховете на творбата (71). Ако обаче се вземат предвид отделните съдържателни компоненти на текста, се установява, че всеки от тях съдържа различен, но неголям брой стихове.

Съдържателен компонент	Брой стихове
1. Исторически (стих 1 – 12)	13
2. Проповеден (стих 13 – 25)	13
3. Одически (стих 26 – 43) + 45, 47	20
4. Прокламация 44, 46 + (стих 49–65)	19
5. Металитературен (стих 66 – 71)	6

Така в дадения контекст определенията „малки“ и „кратки“ биха могли да бъдат синоними.

Творбата завършва с обръщение към Софроний (стихове 68 – 71), в което експлицитно е обговорен един частен аспект за рецепцията на поетическата творба. Говорещото лице (чрез образа на автора) изразява в режим на пожелателност своите представи за въздействието на творбата върху обекта на възхвалата като специфичен тип възприемател (стиховете да бъдат приети благосклонно, да го ободрят, да го ощастливят и укрепят, за продължи да се труди; авторът изтъква и очакването си за благослов от българския архиерей).

Заклучение

В стихотворната творба, посветена на Софроний, се наблюдава преплитане между провиденциалното християнско разбиране и новите, модерни рационалистични и просвещенски представи за историята, общественото развитие и мястото на индивида в тези процеси. На сложната концептуална структура съответства своеобразен жанров синкретизъм, проявяващ се в поетическата стилизация на елементи на исторически наратив, проповед, възхвала на духовно лице, както и на политическа прокламация, представена във вид на съдържание на колективна молитва, съпроводена от описание на съпътстващия я мо-

литвен акт. Творбата е един от ранните поетически образци, съдържащи елементи и на металитературен дискурс. Оригиналността на „Одата за Софроний“ се откроява включително и в съпоставка с чуждите образци на панегиричната поезия, разпространявана през епохата (като например произведенията на Зах. Орфелин или дворцовата похвална поезия на руските силабици). Дори и представената тук най-обща характеристика на стихотворението съдържа достатъчно аргументи за необходимостта от неговото цялостно изследване.

В този контекст възниква и въпросът ода ли е „Одата за Софроний“. Терминът „ода“ не се съдържа в ръкописите, издадени от Раковски и Б. Ст. Ангелов. Той се появява в авторитетни литературоведски изследвания, като публикациите на В. Пундев и Б. Пенев, и се утвърждава в антологийните издания на възрожденска поезия без допълнителна аргументация. Вероятно под тяхно влияние и Б. Ангелов озаглавява текста като „Ода в чест на Софроний“. Не на последно място – остават неизяснени също така редица проблеми около възникването и възможните изменения на самия текст в процеса на неговото разпространяване.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов 1970: Ангелов, Б. Ст. Три страници из историята на българската литература. [Angelov, B. Tri stranitsi iz istoriyata na balgarskata literatura.] // *Литературна мисъл*, кн. 3, 1970, 129 – 138.

Димитрий Ростовски 1849: *Сочинения Святаго Димитрия, митрополита Ростовскаго*. [Dimitrij Rostovski. Sochineniya Svyatago Dimitriya mitropolita Rostovskago.] Часть четвертая. Издание седьмое, Москва, 1849.

Димитров 1979: Димитров, Стр. Общобалкански корени и черти в българската политическа мисъл през първата половина на XIX век. [Dimitrov, Str. Obshtobalkanski koreni i cherti v balgarskata politicheska misal prez parvata polovina na XIX vek.] // *България в света от древността до наши дни*. Том първи, София, Наука и изкуство, 1979, 390 – 411.

Качич Миошич 1964: Kačić Miošić, A. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga 1759²*: [A. K. Miošić] *Djela Andrije Kačića Miošića* [Izdanje priredio i uvod napisao T. Matić], knj. 1. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Novo izdanje. *Stari pisci hrvatski*, knj. 27, Zagreb, 1964.

- Конобеев, Шатохина 1968:** Конобеев, В. Д., Шатохина, Е. М. Из истории политических связей России с руководителями национально-освободительного движения Болгарии в 1806 – 1822 гг. [Konobeev, V. D., Shatohina, E. M. Iz istorii politicheskikh svyazej Rossii s rukovoditelyami nacional'no-osvoboditel'nogo dvizheniya Bolgarii v 1806 – 1822 gg.] // *Известия на Института за история. Българска академия на науките*, 1968, том 20, 343 – 387.
- Радкова 1980:** Радкова, Р. Димитър Попски и неговата ода, посветена на Софроний Врачански. [Radkova, R. Dimitar Popski i negovata oda, posvetena na Sofronij Vrachanski.] // *Векове*, 1980, № 4, 44 – 48.
- Райков, Конобеев 1971:** Райков, Б., Конобеев, В. Д. Обръщение на българската емиграция в Букурещ от 1813 г. към българския народ. [Raykov, B., Konobeev, V. D. Obrashtenie na balgarskata emigratsiya v Bukuresht ot 1813 g. kam balgarskiya narod.] // *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“*, 1971, том XII, 89 – 96.
- РЦСРЕ 1847:** *Словарь церковно-славянского и русского языка.* [Slovar' tserkovno-slavyanskogo i russkogo yazyka.] Томъ III, Санкт-Петербургъ, 1847.